

บทละคร

เรื่อง

ขุนช้าง — ขุนแผน

ตอน

พระไวยแตกทัพ

ของ

กรมศิลป์ากร

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงประชุม มนตรีสุริยวงศ์ จ.จ.

ณ เมรุวัดประยูรวงศาวาส

วันที่ ๒๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๖

ม.ร.ว. น.ร. ๒๐ ๑.๑.๐๓
 ม.ร.ว. น.ร. ๒๐ ๑.๑.๐๓

คุณหญิงมนสิริธำรง (ประจักษ์ ขุนนาค)

พิมพ์ - ๑๖ หน้า ๒๕๖๖

พิมพ์ - ๑๖ หน้า ๒๕๖๖

คุณหญิงมนตรีสุริยวงศ์ (ประชุม บุนนาค)

ชาติะ — ๑๓ กันยายน ๒๔๑๓

มรณะ — ๑๔ ธันวาคม ๒๔๙๓

โปรดแก้คำผิดดังต่อไปนี้

หน้า	บรรทัดที่	คำว่า	แก้เป็น
๒	๑	เถ้า	เฒ่า
๖	๑๑	หม่อมเจ้	หม่อมเจ้า
๑๐	๑๕	หลานชาน	หลานชาย
๑๐	๑๙	หลวงสุริพงษ์	หลวงสุริยพงศ์
๑๑	๖	ขยพยพ	ขยพพ
๑๑	๗	จังหวัดนนทบุรี	จังหวัดนนทบุรี
๑๕	๑	Dence	Dance
๒๔	๑๙	เข้าไปใกล้นาง	เข้าใกล้นาง
๒๕	๑	นางจำแลง	นางแยง
๓๐	๑๔	สิ้นคำหวั่นแล้ว	สิ้นคำหวั่นเท่านั้น
๓๑	๑๗	บิดา	บิด
๓๓	๑๑	รำเท้า	รำทำ
๓๔	๕	แข็งขัน	แข็งแรง

คำอุทิศ

ในการพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงประทุมมนตร์สุริยวงศ์
ณ วัดประยุรวงศาวาส วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๖ นี้ ในฐานะ
ข้าพเจ้าและเชยด บุนนาค ภรรยาข้าพเจ้า เป็นหลานผู้ได้รับความ
อุปการะเลี้ยงดูมาจากท่านแต่ยังเยาว์วัย ประกอบด้วยท่านผู้ตาย
ได้มีความเมตตากรุณาแก่ข้าพเจ้า และ เชยด บุนนาค เสมือนบุตร
ของท่าน ทั้งเมื่อท่านตกอยู่ในภาวะคับขันและแก่ชรา ไม่สามารถ
จะ ประกอบกิจ ชุระส่วนตัว และดูแล ทรัพย์สินของ ท่านด้วยตนเองได้
ท่านก็ได้มอบความ ไว้วางใจให้แก่ ข้าพเจ้าเป็นตัวแทนจัดธุระต่าง ๆ
และดูแลทรัพย์สินแทนตัวท่าน เสมือนท่านได้กระทำการนั้นด้วยคน
เอง และในประการสุดท้าย ท่านยังได้มอบภาระกิจให้แก่ข้าพเจ้าอีก
อย่างหนึ่ง โดยตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการมรดกตามพินัยกรรมของ
ท่าน เมื่อท่านหาชีวิตไม่แล้วด้วย อันความเมตตากรุณาที่ท่าน
ได้มอบให้ข้าพเจ้าและ เชยด บุนนาค ภรรยาของข้าพเจ้าทั้ง
มรดกนับเป็นพระคุณอย่างสูงหาที่เปรียบมิได้ ฉะนั้นเมื่อโอกาสที่
จะได้ทำการจาปนกิจศพท่านในครั้งนี้ ข้าพเจ้าและเชยด บุนนาค
จึงรู้สึกเป็นหน้าที่ ๆ จะได้แสดงความกตัญญูกตเวทิต์ของพระคุณท่าน
ให้สัมพันธ์กับท่านได้มอบความไว้วางใจให้แก่ ข้าพเจ้า เท่าที่ข้าพเจ้า
สามารถจะกระทำได้

เมื่อท่านผู้ตายยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านเป็นผู้มีดวงใจเมกบาน และ
สันทัดนานอยู่เป็นนิจ นอกจากกรณียกิจที่ท่านต้องปฏิบัติในหน้าที่เม

เรือนแถว ดังที่ท่านชอบมากคือ การชนนาฏศิลป์ของไทย และใช้เวลาดำ
ว้างอ่านบทละครพระราชนิพนธ์ หรือหนังสือประวัติมโหรีชนิด เช่น
พระราชนิพนธ์เอเหินา รามเกียรติ์ คำว่า และชนช้างชนแผน กับ
พระอภัยมณีเบเนกน ฉะนั้นชีวิตของท่านจึงดีช่น แม่ยายชยของ
ท่านจะเหยียบย่างเข้าเกณฑ์ชะราภาพ แต่ผู้เคยพบเห็นท่านเสมอๆ
ก็ยังกล่าวชมว่าท่านมิได้แก่เข้าไปตามอายุชยเลย ท่านยังกระชุ่ม
กระชวยกว่าผู้ที่มีอายุรอบเดียวกันเป็นอันมาก แต่มีเหตุยากหาได้จะ
เว้นให้กับบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดไม่ ฉะนั้นเมื่อท่านมีอายุล่วงมาถึง ๗๔
ปีเศษ ท่านก็ต้องล่วงดับจากผู้ที่ท่านรักและเมตตากรุณาไปอย่าง
ไม่ม้วนกลับ ซึ่งยังความวิปโยคให้แก่ข้าพเจ้าและหลาน ๆ ทั้งหลาย
อย่างใหญ่หลวง.

ในการพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้พยายามค้นหา
บทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ที่คุณป้าท่านชอบอ่านมากที่สุด เพื่พิมพ์
เป็นหนังสือแจกพระตักในงานศพ แต่หาเรื่องที่ เหมาะสมยังไม่ได้
จึงได้ไปเรียนท่านเจ้าคุณอนุนานราชชน ซึ่งข้าพเจ้าเคารพนับถือ
ว่าเป็นชนอาจารย์ของข้าพเจ้า เพื่อขอให้ท่านช่วยเลือกหนังสือที่
เหมาะดีเรื่องหนึ่ง ท่านเจ้าคุณอนุนานทราบว่าเป็นผู้เคยชอบใน
ทางนาฏศิลป์ จึงแนะนำให้ข้าพเจ้าไปพบกับหัวหน้ากองการสังคึกกรม
ศิลปากร (คุณธนิต อยู่โพธิ์) เพราะกองการสังคึกได้รวบรวม
คัดแปลงบท ละครพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ หลาย เรื่องมาจัด ทำเป็นบท
ละคร ให้คิดขึ้น และนักเรียน นาฏศิลป์แสดง เก็บเงินรายได้ของ

กรมศิลปากรหลายเรื่องแล้ว หากได้พิมพ์เผยแพร่ต่อไปอีกก็คงเป็นที่พอใจของผู้ที่ได้รับ คุณชนิต ได้เลือกเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพให้ข้าพเจ้า โดยท่านหัวหน้ากองเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องดีเรื่องหนึ่งที่กรมศิลปากรจัดแสดงมา และทำรายได้ให้แก่กรมศิลปากรมาก เพราะเป็นตอนที่น่าสนใจ หากได้พิมพ์เผยแพร่แจกแก่ญาติมิตรที่มาในงานศพไว้เพื่ออ่านในยามว่างเป็นอาหารใจ ก็คงจะได้ผลเป็นน่ายินดีเหมือนคนบาปดวงดับไปแล้วนั้น ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ท่านเจ้าคุณอนันตวรฤทธิเดช ซึ่งได้กรุณาให้หลักการและความรู้ทางประการ เกยวแก่การทำบุญศพและพระราชทานเพลิงในครั้ง ทงขอขอบคุณ คุณชนิต อยู่โพธิ์ หัวหน้ากองการสังคีตกรมศิลปากร ที่ได้กรุณาเอื้อเฟื้อมอบเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ ให้ข้าพเจ้าได้พิมพ์แจกเป็นหนังสือช่วยในงานศพครั้งด้วย.

หากท่าน คุณบาได้ทราบ ด้วยญาณวิเศษ ใด ๆ ว่าได้ มีการพิมพ์หนังสือที่ท่านชอบอ่านเช่น ท่านคงจะมีความโสมนัสยินดีเป็นแน่แท้ ขออุทิศบุญราษพร้อมทั้งทักษณานุประทาน ที่ข้าพเจ้าและเชยต บุนนาค ภรรยา ได้บำเพ็ญ อุทิศแด่ ท่านคุณบาผู้ตวงดับ และมีพระคุณแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่งในครั้ง ขอจงเป็นผลดีมีฤทธิ์และเกิดเป็นสุขสันต์แก่ท่านผู้ตวงดับไปแล้วโดยบริบูรณ์ในสัมปรายภพแทนเทอญ.

ลิขิตสารสนอง

เชยต บุนนาค

๑๕ พฤษภาคม ๒๔๘๖

ชีวประวัติ

คุณหญิงมนตร์สุริยวงศ์ (ประชุม บุนนาค) เป็นธิดาคนที่ ๑ ของพระยาราชพงษานรักษ์ (ชม บุนนาค) ท.จ. และคุณหญิงสวสดิราชพงษานรักษ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๓ ตรงกับวันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะเมีย จุฬศักราช ๑๒๓๒ รัตนโกสินทรศก ๘๘ ถวายโดยชาติคุณมี ทั้งเจ้าคุณบิดาและคุณหญิงมารดาของคุณหญิงประชุมฯ ต่างก็สืบสกุลมาจากท่านพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) และท่านเจ้าคุณนวด ผู้เป็นราชินิกุลในสาย دمเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทั้ง ๒ คน ดังลำดับชั้นต่อไปนี้

ชั้น ๑. เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค)

ชั้น ๒. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาราชบุรุษวงศ์ (ดิศ)

ชั้น ๓. พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม)

ชั้น ๔. พระยาราชพงษานรักษ์ (ชม)

ชั้น ๕. คุณหญิงมนตร์สุริยวงศ์ (ประชุม)

คุณหญิงประชุมฯ มีพี่น้องร่วมอุทรเดียวกัน ๓ คนคือ

คนที่ ๑. คุณหญิงประชุมมนตร์สุริยวงศ์ จ.จ.

คนที่ ๒. หม่อมเชอ วัฒนวงศ์ ท.จ.

คนที่ ๓. หลวงวิชิตสุไรกร (ไชย บุนนาค) ต.จ, บ.ม.

ในระยะเวลาที่คุณหญิงประชุมฯ ยังเยาว์วัยอยู่นั้น ยังไม่มีโรงเรียนสตรี ไม่ การเล่าเรียนในขณะนั้นจึงจำเป็นต้องเรียนกนทพาน โดยญาติผู้ใหญ่ที่มีความรอบรู้บรรดั่งสอนให้เป็นด้วนมาก แม้กระนั้น

คุณหญิงประทุมมนตรีสุริยวงศ์

หม่อมเชื้อ วัฒนวงศ์ และ หลวงวิจิตรสุไร

ถ่ายภาพยังเป็นสาว และเป็นหนุ่ม

คุณหญิงประชุม ๑ ก็มีความอดุสาหะวี ระเบียบเจ้าเรือนจันดามารด
อ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดี รบรับราชการครัวและการเย็บปักถักร้อย
ชัดเจน สัมกับแม่เรือนทศคนหนึ่ง

ต่อมาได้ทำการสมรส กับพระยามนตรีสุริยวงศ์ (เชียร บุนนาค)
บุตรท่านพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น) และท่านคุณหญิงเดิม มารดา
เมื่อเดือน ๕ ปีมะโรง พุทธศักราช ๒๔๓๕ อันความดีของงามของ
คุณหญิงประชุม ๑ ในขณะนั้น พดกันว่าอยู่ในประเภทด้วยเยี่ยมคน
หนึ่ง ผู้ที่ได้เห็นและรู้จักในขณะท่านเป็นสาว ต่างรับรองว่าเป็น
ความจริงเช่นนั้น และเจ้าได้ออกไปทอดผ้าผูกมัดคู่ และแพร่
หลายต่อไปถึง พระภรรยา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระ
บิษยมหาราช ถึงกับทรงพระมหากรุณาธิบดีกับ คุณหญิงเดิม-
มนตรีสุริยวงศ์ มารดาพระยามนตรี ๑ ว่า "เขาว่าแม่เลื่อมได้ลูก
สะใภ้สวยนักทำไมไม่พามาให้เห็นบ้าง" ในโอกาสนั้น คุณหญิง
ประชุม ๑ จึงได้ถูกนำเข้ามาทอดของชุดพระบาทโดยใกล้ชิดแด่นาง

คุณหญิงประชุมมนตรี ๑ เป็นผู้มั่นคงดีใจคอสุ่มเยือกเย็น
และรู้จักทศาทสูง ฉะนั้นจึงสามารถเข้าได้ทั้งเจ้านายข้าราชการ และ
บุคคลอื่น ๆ ทุกชั้น และได้มีโอกาสเข้าเฝ้าทอดของชุดพระบาทในงาน
พระราชพิธีต่าง ๆ อยู่เสมอ จึงเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ร.ศ.
โกสินทรศก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำหรับตระกูลจอมเกล้า
ฝ่ายใน ตำแหน่งที่ ๕ ขอ จตุตถจุลจอมเกล้า จ.จ. เป็นเกียรติยศ
สำหรับผู้มตำแหน่งเฝ้า.

เป็นทนายเดี่ยวย่างหนึ่ง ที่คุณหญิงมนตร์ มีได้มี บุตรกับ
พระยามนตรีสุริยวงศ์ ผู้ดำมี แม้จะได้ยู่คู่ครองกันมาจนกระทั่งแก่
แก่ด้วยกันก็ตาม แต่โดยเหตุที่คุณหญิงท่านเป็นคนรักเด็ก ท่านจึง
ได้ขอบุตรของ หลวงวิจิตร สุโรนธองชาย มาเลี้ยงเป็น บุตร บุณธรรม
รวม ๒ คนคือ

๑. นางจิตติสารธอง (เชียด บุนนาค) ภรรยา นายจิตติ
สารธอง (ชีพัน บุนนาค)

๒. นายพิชัย หรือ ชื่อ บุนนาค
ส่วนญาติและหลานสนิทที่ยังมีต้อยอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งควรยก
มากล่าวคือ

๑. หม่อมเจ้าหญิงจงกลณี วัฒนวงศ์ ต.จ. ธิดาหม่อม
เจ้า วัฒนวงศ์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์

๒. บุตรและธิดาอันเกิดจาก หลวงวิจิตรสุโรน (ไชย
บุนนาค) และสอาดภรรยา คือ

ก. พระศุลย์ภรณ์พิทาร์น (เชิด บุนนาค) ท.ม. ต.ช.
ข้าราชการตุลาการสามัญชั้นพิเศษผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ซึ่ง
คุณหญิงประทุม ๑ ได้จัดการสู่ขอ ชิม บุนนาค ธิดานายนำ
บุนนาค สกุลเดียวกัน ผู้ซึ่งคุณหญิง เลื่อมมนตร์สุริยวงศ์
มารดาพระยามนตรีสุริยวงศ์ (เชียร) ได้เลี้ยงและอุปถัมภ์มา
ให้เป็นภรรยา

จ. เชียด บุนนาค ภรรยา นายจิตติสารธอง

คุณหญิงสวาสดี ราชพจนานุกรณ์ มารดา

ถ่ายร่วมกับ

คุณหญิงประชุม
มนตรีสุริยวงศ์

หลวงวิจิตรสุโร
(ไชย บุนนาค)

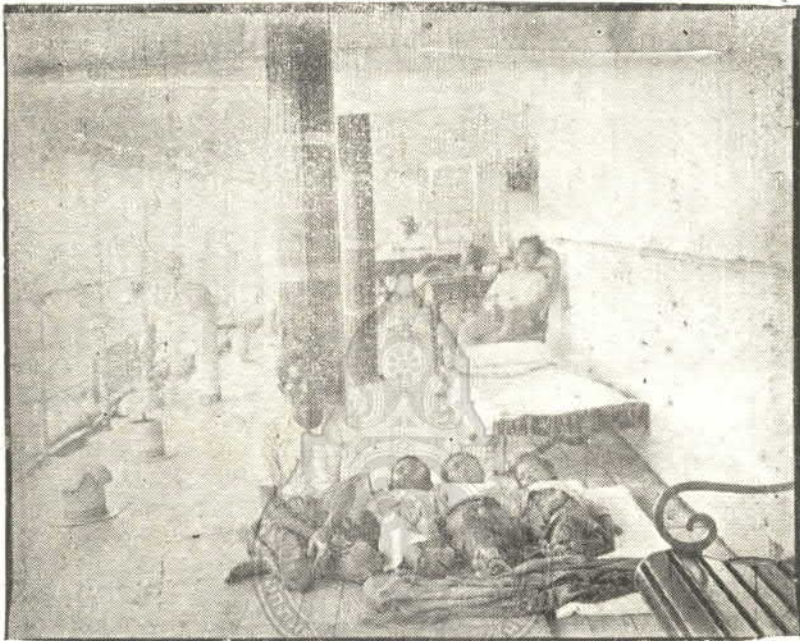

พระยามนตรีสุริยวงศ์ และ คุณหญิงประชุมมนตรี ฯ

ถ่ายร่วมกับเชยด บุนนาค หลานสาว

ขณะไปทำธุระกิจที่เกาะสิงคโปร์

รูปหลาน ๆ ที่คุณหญิงเลี้ยง

ถ่ายบนเรือนวนตอง
ขณะไปทำธุระกิจที่เกาะสิงคโปร์

ค. นายพิไชย บุนนาค สามเณรเดือน ธิดาเจ้าพระยา
พิชัยญาติ (ต้น บุนนาค)

คุณหญิงประชุม ฯ เป็นผู้อุปนิสัยดีภาพอ่อนโยน ชอบ
ความสนุกสนานรื่นเริง ในยามว่างชอบอ่านหนังสือบทกถอนและพระราช
นิพนธ์ต่าง ๆ ให้ญาติและคนใช้ฟัง ทั้งอ่านเป็นงานเองได้อีก
ไพเราะ ทุกเรื่องที่ท่านอ่านจะจำบทกถอนตอนสำคัญได้อย่างสนใจ
และมักจะนำมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นคล้ายคลึงกัน ใน
ขณะออกความเห็น หรือคุยกันด้วยความสนุกเพลิดเพลิน .

ในด้านการศาสนา คุณหญิงประชุม ฯ ก็มีความเลื่อมใสใน
พระบรมพุทธานุศาสน์เป็นอันมาก นอกจากการทำบุญสุนทานตามประ
เพณีนิยม กับบริจาคทรัพย์สนับสนุนบำรุงวัดวาอาราม และสาธารณ
กุศลตามควรแก่ศักดิ์ภาพแล้ว ยังได้มีโอกาสไปกระทำการสักการะ
บูชาปูชนียสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย กับพระยา
มนตรัฐรวงศ์ผู้สำเร็จราชการแห่ง พม่า ได้เป็นเจ้าภาพทำการอุปถัมภ์
หัตถาน ให้เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอีกหลายคน

ได้กล่าวแล้วว่า ท่านคุณหญิงเป็นผู้ที่มีดวงใจกว้างขวาง และชอบ
สนุกสนานอยู่เป็นนิจ ฉะนั้น แม้อายุท่านจะได้ล่วงเข้าชัฏบัตินิมิต
สังขารร่วงโรยท่านก็ยังสดชื่น และมีจิตใจความสดชื่นมาจากอายุ
ตอนเป็นสาวเท่าใดนัก ดังจะเห็นได้เมื่อตอนทำบุญแซยิดอายุครบ ๕
รอบ ร่างกายท่านยังสมบูรณ์เปล่งปลั่งกว่าผู้ที่มีอายุรุ่นเดียวกัน

ระหว่าง ปฐมวัย และ มัธยมวัย เป็น ระยะ เวลา ที่ คุณ หญิง

ประชุม ว่า มีความสมบูรณ์ที่สุดเป็นที่ยัง และด้วยเหตุที่ท่านชอบ
 ในทางนาฏศิลป์ ท่านจึงได้สร้างโรงประชุมมหรสพไว้ ทหน้าบ้านเพื่อ
 เป็นอนุสรณ์ของวงศ์สกุลและเป็นที่ย่อนใจของท่าน ได้เปิดโรงเป็น
 ปฐมฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ในวาระนั้นท่าน
 เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ และพระยาอนิรุทธเทวา ได้จัดประทานละครว่า
 มาแสดงเป็นปฐมฤกษ์เปิดโรง ปรากฏตามคำอำนวยพรในพิธีเปิด
 โรง ดังนี้

(นางนาค)

อนนทศรวิธศักดิ์	เพิ่มพพพณเกียรติยศยิ่งได้
พร้อมบรรดาองค์ทั้งไถ่ ไถ่	มาห้อมล้อมอวยไชยและให้พร
สถานทชอประชุมมหรสพ	จงบรรจบภิญโญต์โมตร
ให้คงอยู่วัฒนาและถาวร	ด้นคำพรทให้ ในวัน
ตรงวันพุธเดือนอ้ายบระกา	เป็นมหาปฐมฤกษ์ไกรเกริกศรี
เวดาทุมเคษกวดับห่านาท	เป็นฤกษ์ดีเบิดสถานการมงคล

(ดวงพระธาด)

สถานทอนนทจตุสดราง	เพื่อก่อร่างอนุดารวัยให้ มลต
เดิมเป็นบ้านทานผู้ดวชน	ซึ่งเป็นคนคู่คงวงศ์จักรี
เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเจ้าหล้า	นามดมเด็จพระยาทรงศักดิ์
	ศรี
ได้ช่วยชาติไทยไว้เคยวัน	เป็นบุญบุญบารมีพระยอดฟ้า

รูปทำขวัญนาค นายพิชัย บุนนาค คณะหญิงประชุมมนตรัฐวิวงศ์
อุปสมบทให้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐
ณ บ้านพระยาภูเก็จ ถนนบุรี

รูปหมู่ งานทำบุญอุทิศรับ ๕ รอบ ของคณะหญิงประชุมมนตรัฐวิวงศ์
ถ่ายเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๓
ณ บ้านพระยาภูเก็จ ถนนบุรี

(พราหมณ์ดัดนาเต้า)

ต้นตระกูลตมุนนาคคุณมากเหลือ เคยเออเพื่อสยามไทยไว้

หนักหนา

เกรงจะล้มพระเดชผู้เมตตา

จึงสถาปนาเอาไว้อยด

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ท่านทรงช่วย

เอออานวยให้ประเสริฐบัง

เกิดผล

โปรดประทานแบ่งละครทรงผ่อนปรน

เป็นวันค้นโปรดได้ให้แสดง

เป็นวันแรกมุ่งหมายเบิกบายข้อ

ให้เตือนต้อรู้ก็ยังไม่ต้อง

แถลง

แต่ต่อไปก็จะได้จัดแสดง

คิดเปลี่ยนแปลงให้สนุก

ทุก ๆ ครา

เพื่อความตามบทประพันธ์ วันเปิดโรงข้างถนน ย่อมบรรยาย

วัตถุประสงค์ของการสร้างสถานประชุมมหรสพอย่างชัดแจ้งแล้ว จึง

ไม่จำเป็นต้องบรรยายขยายความประการใดอีก ท่านคุณหญิงได้ใช้

สถานประชุมมหรสพเป็นท่งแสดงมหรสพต่าง ๆ เช่น ละครและภาพ

ยนตร์ โดยมอบให้ท่านเป็นผู้จัดการควบคุมดูแล ส่วนตัวท่านเองก็

ใช้เป็นท่งหย่อนใจ เพราะในระยะที่สร้างโรงประชุมมหรสพนั้น อายุ

ท่านล่วงเข้าในซัดปัจฉิมวัยแล้ว การเดินเหินไปหาที่หย่อนใจใกล้บ้าน

ย่อมไม่เป็นการสะดวกแก่ผู้ที่มีอายุมาก ท่านจึงใช้สถานท่งเป็นท่ง

หย่อนใจของท่านตลอดมาจนหมดอายุขัย

คุณหญิงได้ดำเนินอายุของท่านตลอดมาด้วยความผาสุก สัม

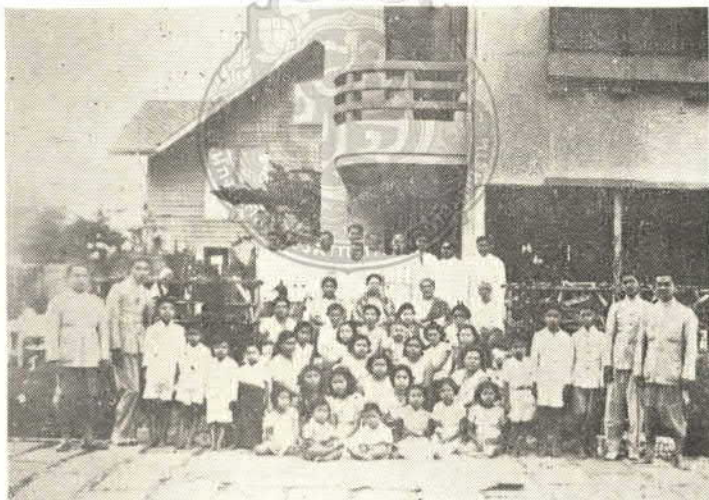
บุรณ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๒ เจ้าคุณมนตรัฐวิวงศ์ ผู้ดำรงตำแหน่ง
 ดงด้วยโรคหัวใจและเบาหวาน ภรรยาและบุตรหลานได้ช่วยกันหา
 แพทย์รักษาพยาบาลตลอดมา แต่อาการป่วยของท่านมิได้หย่อน
 ค่ายลง อาการมีแต่ทรงกับซด ในระยะตอนท้ายโรคอันพาถล่ม
 แซกขึ้นมาอีก เหนือเกล้าทั้งแพทย์จะเขยวยาแก้ไขได้ จึงเมื่อวันที่ ๓๐
 กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ท่านเจ้าคุณก็อำลาวรยาและบุตรหลาน
 ที่รักไปสู่ปรโลก

ด้วยการสูญเสียอันเป็นที่รักยิ่งของท่านคุณหญิง จึงทำให้
 คุณหญิงเศร้าโศกและล้มป่วยลง บรรดาหลานได้ช่วยกันรักษาเยียว
 ยาจนอาการค่อยทุเลาขึ้น ก็ประจวบกับเกิดสงครามมหาเอเชียบรพา
 ญ์ขึ้นเข้ามายุ่งประเทศไทย ด้วยเหตุที่ท่านเป็นเพศหญิงจึงยังความค่อน
 ตระหนกตกใจให้แก่ท่านเหลือคณ และด้วยความไม่ประมาทต่อ
 สถานการณ์ ท่านจึงอพยพหลบภัยไปอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก พร้อมกับ
 ด้วยเชยด บุนนาค หลานหญิง และคนใช้ตามสมควร ในความ
 อารักขาและการนำของ นายฉัตรดำรงสอน หลานชาย จนกระทั่ง
 เหตุการณ์อันรุนแรงได้ผ่อนคลายลงจนเป็นที่ไว้วางใจได้ จึงได้กลับ
 มาอยู่ที่บ้านเชิงสะพานพุทธ วนบูรตามเดิม และแต่นั้นมาท่านก็เริ่มมี
 อาการป่วยกระเสาะกระแสะขึ้นอีก แต่มีอาการของอัมพาตเข้าแซก
 ด้วย บรรดาหลานได้เฝ้ารักษาพยาบาล ทั้งได้จัดให้หลวงสุริยวงศ์
 พิรุณแพทย์ เป็นหมอบประจำ อาการป่วยก็พอทรงอยู่

ต่อมาสงครามมหาเอเชียบรพาเริ่มรุนแรงยิ่งขึ้น เครื่องบินดำ

รูปหมู่ งานทำบุญอายุ ๖๕ ปี ของ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (เข็ชร)
 ถ่ายเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๓
 ณ บ้านพระยาภูเก็จ ถนนบุรี

รูปหมู่ งานทำบุญอายุ ๕ รอบ ของ หม่อมเชอ วัฒนวงศ์
 ถ่ายเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๑
 ณ วัดสังฆาวิวัฒน์ ถนน สุริยวงศ์

พนัสมิตรเริ่มโจมตีทั้งระเบิดกรุงเทพ ฯ และธนบุรีหนักยิ่งขึ้น เดียง
 ครัวญครางของสัญญาบัตรทางอากาศ ดังถชนทงกลางคืนและ
 กตางวัน ซึ่งยังความตระหนกตกใจให้แก่ท่านคุณหญิงเป็นอย่างมาก
 ในขณะเดียวกัน กรุงเทพและธนบุรีก็ถูกโจมตีอย่างหนักจากเครื่องบิน
 ของฝ่ายพนัสมิตร เมื่อเหตุการณ์เริ่มรุนแรงขึ้นอีกเช่นนี้ ท่านจึงได้
 อพยพหลบภัยจากบ้านเชิงสะพานพุทธยอดฟ้า ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์
 ไปอยู่ที่ตลาดขวัญ จังหวัดนนทบุรี ต่อมาอาการป่วยของคุณหญิงเริ่ม
 ชดถงอีก นายตติธดาร์ธน้อง จึงได้นำคุณหญิงกลับเข้ากรุงเทพ ฯ
 เพื่อให้แพทย์ตรวจอาการและได้รับการรักษาพยาบาลโดยใกล้ชิด แต่
 อาการป่วยของคุณหญิงชดหนักมาก เหตุความสามารถของแพทย์
 จะช่วยเหลือได้ ท่านจึงสิ้นชีวิตลง เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๗
 เวลา ๑๘.๓๐ น. สิริรวมอายุได้ ๗๔ ปีเศษ

ก่อนที่ท่านคุณหญิง จะถึงแก่กรรม ท่านได้จัดสรรทรัพย์สมบัติ
 ของท่านยกให้แก่บุตรหลาน และคนที่ท่านอุปการะเลี้ยงดูมาโดยตลอด
 กัน โดยได้ทำพินัยกรรมไว้เป็นหลักฐาน นับว่าท่านได้บำเพ็ญตน
 เป็นบุพพการีหนัก จัดเป็นอนุชดถกรณขบทุกศ ผู้ควรทบทวน
 ประณมมอกราบไหว้อยู่เบื้องหน้า

ด้วยอำนาจศักดิ์บุญราชใด ๆ อันคุณหญิงประมุขมนตรีผู้วงศ์
 ได้บำเพ็ญมาด้วยตนเอง เป็นส่วนอดีต และส่วนทฤาเคมีตรและ
 บุตรหลานได้บำเพ็ญเพื่ออุทิศให้ทุก ๆ ระยะเวลาตามมา ขอผู้ศดษน
 ส่วนนั้น ๆ จงอำนวยอิฏฐวิบาก ให้ท่านได้ประดพสุขในภพคติด้วย

นี้ ๆ สมประสงค์จงทุกประการ เทอญ ฯ

บ้านพระยาภูเก็จ

เชิงสะพานพุทธยอดฟ้า ถนน

๒๐ พฤษภาคม ๒๔๗๖

รูปคู่
พระยามนตรีสุริยวงศ์ (เขียร) กับคุณหญิงประทุมมนตร์
แต่งตัวเต็มยศ

ถ่ายเมื่อครั้งพระยามนตรีสุริยวงศ์
ยังมีบรรดาศักดิ์ เป็น นายพันตรี
พระราชวรินทร์
เจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา

คำนำ

เรื่องขุนช้างขุนแผน แต่ก่อนใช้เป็นเรื่องสำหรับเด็ก มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ได้มีกวีผู้ชอเตียงแต่งกันขึ้นอีกหลายตอน ดังมีจดหมายเหตุเล่าเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ฉบับชำระพิมพ์ของหอพระสมุดฯ ปรากฏอยู่ แต่ก็นำมาแต่งเป็นบทละครตอนนั้นปรากฏว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเดชฯ ในรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงริเริ่มนำเอาเรื่องขุนช้างขุนแผน มาทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครตอนขึ้นเล่นก่อนมีบทละครตอนพระราชนิพนธ์ ของสมเด็จพระบวรราชเจ้า พระองค์นั้นพิมพ์จนได้แล้ว ๒ ตอน คือ ตอนนางวันทองกับนางลาวทองเกิดหึงกัน กับ ตอนขุนแผนดองปลีนางวันทองจากขุนช้าง และกล่าวได้ว่ายังมีบทพระราชนิพนธ์ ตอนหอสุรกายนางวันทองห้ามทัพอีกตอนหนึ่ง แต่ต้นฉบับไม่บริบูรณ์จึงมิได้จัดพิมพ์ได้ ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ ก็มีผู้นิยมนำเรื่องขุนช้างขุนแผนมาเล่นละครนอกกัน เป็นตามนิยมทั่วไป แต่หาได้แต่งบทขึ้นใหม่อย่างสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเดชฯ ทรงพระราชนิพนธ์ไม่ เป็นแต่เอากดฉบับบทเดิมมาแก้เป็นบทละคร เดากันมาว่า ตอนทนายเล่นกันในครั้งนั้น ก็มีก่อกำเนิดแต่งงานพระไวย กับตอนขุนช้างถวายฎีกา ปรากฏว่าละครของนายเนตร์ นายคำย ขำนาญ เล่นเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นที่ตอ้งต่อไม่มีใครสู้ในสมัยนั้น ครั้นในรัชกาลที่ ๕ ท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง ได้ให้หลวงพัฒนา

พงศ์ภักดิ์ (ทิม สุขยางค์) เขาเรื่องซุนซ้างซุนแผน มาแต่งซุน
 เป็นบทละครคอน ถ้ารับให้ละครคอนของท่านเด่นหลายคอน และ
 ประดิษฐ์วิธีแสดงให้มีความแตกต่างกับละครคอนโรงอื่นในสมัยนั้น คน
 ดูพากันนิยม ต่อมาละครคอนอื่นๆ ก็พากันนิยมเด่นเรื่องซุนซ้าง
 ซุนแผนบ้าง แต่คอนที่เด่นกันทั่วไปนั้นก็คงนิยมเด่นกันแต่บางคอน
 ที่เห็นว่าจะเด่นละครคอนได้สนุกแฉะดังงามเช่น คอนซุนแผนเตี๋ยงทอง
 และเตี๋ยงใหม่ คอนแต่งงานพระไวย คอนวันทองห้ามทัพหรือพระ
 ไวยแตกทัพ คอนสรวัยฟ้าคำรามดาถุยไฟ และคอนพลายเพชรพลาย
 บัวรบกับพลายขง แต่คอนที่นิยมกันว่า มีบทบาทดีทำทางดังงาม
 มีบทเพลงไพเราะและเด่นได้ลกลกกันคนดู ไม่จุต ก็คือ คอนนาง
 วันทองห้ามทัพ เรือคอนพระไวยแตกทัพ ละครคอนของเจ้าคุณ
 พระประยูรวงศ์ ซึ่งเป็นละครคอนที่คนหนึ่ง เรียกกันว่าละครคอน
 ดำเดิน ก็นิยมเด่นแต่คอนเหล่านี้ และใช้เด่นตามบทและแบบของ
 ละครคอนท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเหมือนกัน ในสมัยรัชกาล
 ที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงพระราชนิพนธ์
 บทละครเรื่องซุนซ้างซุนแผน คอนแต่งงานพระไวยซุนใหม่อีกด้านคน
 หนึ่ง โปรดเกล้าให้ละครคอนหลวงแต่งดังหลายครั้ง

โดยปรารภที่จะให้คิดขึ้นและนักเรียนนาฏศิลป์ ในกองการ
 ดนตรีกรมศิลปากร ได้รับผูกพันบทบาทดีทำทางตามแบบละคร
 ของไทย ที่นิยมกันทางดังงามอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่ง เพื่อจะ
 ให้ได้รับผูกพันทำทางทำเล่นกระบี่กระบอง อันเป็นศิลปะแบบ War

Dence ระบุว่ารัชช ึ่งนิยมดัดแปลงมาให้เข้ากับบทบาททางนาฏ
 คีตป ึงได้ค้นบทละครของชนชั้นขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ
 ดำนวนของหุดวงพัฒนพงศ์ภักดี ททวนเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง
 ึ่งให้แต่งขึ้นใหม่ ให้คณะละครของท่านเด่น และยืมบทจากครุ
 มัตถ คงประภัสร์ ึ่งเป็นบทที่ปรับปรุงมาจากบทของท่านเจ้าพระยา
 มหินทรศักดิธำรงเหมือนกัน นำมาเปรียบเทียบกันแล้ว ถวายให้
 หม่อมเจ้าเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล กับหม่อมเจ้าหญิงพัฒนา
 ดิศกุล ทรงนำไปปรึกษากับทเลภา แล้วปรับปรุงบทขึ้นใหม่ แต่เพอ
 ให้ปฏิบัติได้แนบเนียนตามปกติโดยเหมาะสมกับการแสดงจริงๆ คือ
 มาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล
 หม่อมเจ้าหญิงพัฒนา ดิศกุล หม่อมแม้ว ดัชนีวงศ์เด่น นาย
 มন্ত্রী ตราโมท และนายธนิต อยู่โพธิ์ ได้ประชุมปรึกษาปรับปรุง
 บทและบรรจุเพลงกันอีก ที่บ้านหม่อมแม้ว ดัชนีวงศ์เด่น ราว ๕-๓
 ครั้งจึงสำเร็จ นำมาใช้เป็นบทสำหรับฝึกซ้อมสืบ และนักเรียน
 นาฏคีตปในกรมคีตปากร แต่เมื่อนำมาฝึกซ้อมเข้ากับฉาก ก็ต้อง
 แก้ไขดัดแปลงไปอีก ดังจดพิมพ์รักษาระบบไว้ในสมุดเล่มนี้

กองการสังคีต

กรมศิลปากร

๒๐ ตุลาคม ๒๔๕๒

บทละครตอน

เรื่อง

ขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ

ฉาก ๑ ห้องพระโรง

เสด็จออก

- บัณฑิตทำเพลง "วา" ตอนจะจบเพลงเบ็ดม่าน -

มีพระแท่นลั่นหน้าราชบัลลังก์

มีม้านั่งเครื่องราชูปโภคข้างตัวละคอน

บนพระแท่นลั่นหน้ามีพระเนยทรวงพิง

พระพันวษาประทับอยู่พระแท่นลั่น มหาดเล็กคน ๑ ถวายอยู่
งานพัด เจ้าหมื่นศรีศรีลักษณ์หมอบอยู่หน้ามหาดเล็กกองหนึ่ง
ทางข้างที่ประทับ ทางหน้าพระที่นั่ง มีข้าราชการฝ่ายทหาร
และพลเรือนเฝ้าตามตำแหน่งเสด็จออกประจำวัน

- จบเพลง "วา" แล้วร้อง -

- ชำบ -

๑ เมษายน

พระทรวงธรรม, พินิจ, เป็นใหญ่

ศฤงคาร, แทนสุวรรณ, อันอำไพ เสนอ, หมอบเฝ้า, เป็นเหล่ากษัตริย์

— เขมรปากท้อ ๒ ชั้น —

๑ แก่นด้วย, มอญใหม่, ไพร ทะนงจิตต์, คิดจะคั, เขาเขตชนันท์
 เดียดาย, ขุนแผน, แดนนครจำ เคยบุกกบ้น, ไพร, มีชัย ฯ

— เขมรปากท้อชั้นเดียว —

๑ ให้คุมทัพ, คับกัง, ไปกรงน กัดบเดียด, พ่ายแพ, แก่มอญได้
 ทหารดี, ก็ยังมี, แค่มั่นไวย จะให้ยก, ทัพชัย, ไปโรมรัน ฯ

— ราชนอก —

๑ คิดพดาง, ทางมี, รับผิดชอบ ค้ารวจวง, เร็วไว, ใครอยู่นั้น
 จงไปบอก, เจ้าไวย, ให้มาพลัน เร่งมัน, ให้รีบ, มาไวไว ฯ

ตำรวจกลานออกไปถวายบังคมรับ “ พระพุทธเจ้าข้า ” แล้ว
 กลานถอยหลังเข้าโรง

ทำเพลง — ชายเรือ — เบา ๆ

— เจริญในระหว่าง —

พระพันวษา — ท่านกลาโหม จงจัดทัพให้พร้อมในพรุ่งนี้ ฉันทจะให้
 เจ้าไวยยกไป

กลาโหม — พระพุทธเจ้าข้า (ถวายบังคมรับ แล้วพระพันวษาทัน
 พระพักตร์มาตรวจทางมหาตเล็ก)

พระพันวษา — หมั่น ทำไมเจ้าไวยจึงขาดเวร ศรีสัตว์กษัตริย์
 เจ้าหมื่นศรี — พระราชาญาไม่พ้นเกล้า ฯ จมื่นไวยได้ตาม่วยมา
 เมื่อเดือนก่อน พระพุทธเจ้าชา
 พระพันวษา — รู้ไหมว่ามันเจ็บเป็นโรคอะไร ?
 เจ้าหมื่นศรี — บอกว่าเป็นไข้พระพุทธเจ้าชา

(ทำเพลง พระไวยออก แล้วหลานเจ้าไปดวาชบังคมอยู่ตรงหน้าที่นั่ง)

— สามเฒ่า —

๑ เห็นหน้าบุตร, สุดคิด, ถึงบิดา ชดนา, คดอคดอง, ไม่มองได้
 นกกต, ขุนแผน, แดนอาถรรพ์ มาเดี่ยชัย, ดันขอ, เพราะมอมมอญฯ

— ราช —

๑ กัดบิฆาณะ, กษัตริย์, ครุฑประภาส กับพระไวย, วรรณก, ชาญสมร
 พ้อมมิ่ง, กุไช, ให้ราญรอน ไปย้อย่อน, เดี่ยท่า, แก้วมัญญา

— นาคราช —

๑ ตะไกร, ไพร, จะตามมา เจ้าจงยก, โยชา, ไปห่มหัน
 แก่แก่น, แทนพ่อ, คอคัมภีร์ ฟาดฟัน, เดี่ยให้แตก, แตกไป ฯ

— ราชนอก —

๑ เมื่อนั้น พระไวยฟัง, โองการ, สะท้านไหว
 เหวอตก, ออกัน, คั่นใจ จังกราบ, ทูตไป, ในฉับพลัน ฯ

— ขัณฑ์ —

๑ ขอบเคหะ, ฝาตอของ, ชูดีพระบาท องค์พระ, ทวีราช, รั้งสัตว์
 ชั่งว่า, พ่อแผนแพ, แก้วรามัญ กระหม่อมฉัน, คิดๆ, เห็นผิดใจ
 ขุนแผน, หรือจะแพ, แก้วข้าศึก ไม่น่าหนัก, ว่าจะเป็น, เช่นนั้นได้
 ข้าพระบาท, ขอบอาสา, ภูอยู่ใน ยกไป, ตามพระวราช, โองการ ฯ

— กรอบจักรวาล —

๑ เมื่อนั้น

ขุนสม, ดมจิน, คณาการ

พระจอม, อยุธยา, มหาศาล
 ภูบาล, ตรีธำมว, ขวัญชัย ฯ

— ขัณฑ์ —

๑ เจ้าไป, ให้ชนะ, บัณฑิต หยิบพระแสง, อาญาสิทธิ, ตั้งให้
 ตั้งเสร็จ, พระเสร็จ, ขันช้างใน เสนา, น้อยใหญ่, บังคมคัต ฯ

— ถวายบังคมพร้อมกัน —

— พระยาเดิน —

บิคม่าน

ฉาก ๒ สนามริมกำแพงพระราชวัง

ยกทัพ

บิพาทย์ทำเพลง “กราวนอก”

เปิดม่าน คนธงและเขนออกเต้นกราวนอก แล้วพระไวยออก

— ร้องกราวนอก —

พระไวย, ไฉ่ฤกษ์, ให้เด็กทัพ พดเชน, เจนจับ, ฮาวุมนั้น
พดองชัย, คาบแก้ว, ท่าแพงพัน เคยโรมรัน, บั๊จจามิตร, ไม่คิดเกรง
พดหอก, ถือหอก, คงกุดอกกุดับ จ้องชัย, ย่างเหยา, ดุเหมาะเหมง
พดกระบี่, วากระบี่, ทนถเตรง เดียงครนเครง, ไหว้อง, กักก้องมา

— เสด็จ —

ปิดม่าน

ฉาก ๓ บ้าเปลือย

ห้ามทัพ

เปิดม่าน เห็นบ้าแห่งหนึ่งเฝ้าเวาเย็น มีคันไทรใหญ่

— ซ่อนซิงเข้าไต่ต้นไทรใหญ่ไว้ทางหนึ่ง —

— ทำเพลง “ แดนป่า ” เกล้ากับเสียงสัตว์ร้อง —

— ทำเพลง “ แดนสองชั้น ” นางไม้ออกจับระบำ —

ไฟรั่วๆ เสียงพายุครวญคราง

มีพายุทำเพลง “ ไต่ลวด ” เบาๆ

ไฟค่อยๆ สว่างขึ้น เห็น “ อสุรกายวันทอง ” เดินออกมา

หยุดอยู่กลางโรง

— พวกระบำหายไป ไฟค่อยสว่างขึ้นแล้วร้อง —

— ทะเลน้ำ —

๑ ครานัน, วันทอง, ผู้ต้องโทษ พระองค์, ทรงโปรด, ให้เซ็นฆ่า
เมื่อชาติใจ, ชาติ, ถึงตุลยา กรรมพา, มาเป็น, อสุรกาย

— ราว —

๑ วันเมื่อ, พระไวย, จะไปศึก นางนิก, จำญ, มั่นหมาย
เกรงฤทธิ์, บิดา, จะฆ่าตาย ก็กดมันตาย, เพศเพี้ยน, เป็นนางงามมา

— ราว —

— ร้องชมตลาด —

๑ นวดตะทอง, ผ่องศรี, นวชา พังแรกวัน, รูปราว, กับนางห้าม
 มวยกระหมวด, กวดเกล้า, ได้ตั้งวางย, ประจำยาม,
 เหมือนเจ้าพราหมณ์ รวามพราย
 กรอบพัคร์, วิเชียร, เจียรไน ทัดดอกไม, เพ็ชรเลิศ, เนิดฉาย
 ไข้อย่าง, ยุรยาตร, นาฏกราย ร้องนุญนาย, เดียงเนอย,
 ระเบียบมา ฯ

— ร้องลูบลาบ —

นุญนายเอย
 เสร็จจำแดง, แปลงกาย เของกราย, มาในน้ำ
 โอ้พระไวย, สายใจ อัดดักเมื่อไร, จังจมา
 แดดอด, สอดหา เดินไปคอยท่า, ทางโน้นเอย ฯ

— ร้องแม่ศรี —

๑ แม่ศรีเอย แม่ศรีเจ้าหงส์
 ไข้อย่าง, มากดางคิง เหมือนหนงหงส์, เหมราช
 ผิวเจ้างาม, เมื่อยามพิศ งามจวิต, เมื่อยามผาด
 อดนระทวย, นวยนาฏ ดัดดา, มาเอย ฯ

— เพลงเรือ —

— เข้าโรง —

— เชิด ท้าพระไวยออก—พระอาทิตย์กำลังจะตก —

๑ เมื่อนั้น

พระไวย, ยกพหุ, พลไพร่

— แกลงพบุรี —

๑ ขอบแดง, สุริยน, ถึงคันไทร เกือบจะใกล้, หนองน้ำ, ดงดำดวน
 พนโพยม, เย็นพยับ, จับอากาศ แอ่วมีคำจ, ส่งเสียง, ดำเนียงหวน
 วงเวงวับ, จับใจ, ใหรัญจน ชักสัตว์, บันบอน, ยอที่เดียว
 กระแสเสียง, เป็นกัณหา, หวานหวาน ปดมปดาม, ทราบชาน,
 ในทรวงเดียว

ดังให้หยุด, โยธา, ย่ำกราวเกรียว ดังจากม้า, ตดเดียว, เทยวด้อมดูฯ

(คำท้ายไม่รับ)

— เพลงจิ้ง —

กองทัพบก

พระไวยชวนบริวารไปด้วย ๒-๓ คน

มีพายุ อากาศค่อยๆ มีด แลวสว่างขึ้นด้วยแสงจันทร์
 พร้อมกับเห็นนางนังโยนชิงช้าอยู่

— นกจาก —

๑ เห็นนางหนึ่ง, พังวัน, เจริญวัย งามละไม, มัดเด่น, ชิงช้าอยู่
 รูปทรง, โสกา, หน้าเอ็นดู ไยมาอยู่, ผู้เดียว, ในแดนไพร ฯ

— เจริญ — กวนมุกดอนัน —

๑ เมื่อนั้น นางจำแดง, แกด้งท่า, หาเห็นไม่
เอ๋ยดำนำ, คำร้อง, ทำนองใน ส่องดำเนียง, เต๋ยงไล่, ไกวชิงช้า ๆ

— จินแส ๒ ชั้น —

๑ โอ้เวรกรรม, ทำไว้, โฉนหนอ มาลุ่มล่อ, ส่องให้, ค้องไร้
ส่วนใคร ๆ, เขาก็มี ทชนฐ เราต้องอยู่, ผู้เดียว, เปิดวเฮกา
ดวงมุกถัน, พันแสง, ยังแผ่ไกลถึงกระไร, เข้าเย็น, ได้เห็นหน้า
แต่ตัวเรา, เผ่าอับ, ดับนัยนา อนิจจา, กรรมเอ๋ยกรรม, ซ้ำใจเอ๋ย

— พระไวยเดินเข้าไปหา — แล้วร้อง—

ชาติรี

๑ น้องรัก ดิวิดิภษณ, เด็ดดำ, เดชา,
ช่างไม่กลัว, ผีต่าง, กตางพนา กระไรกล้า, มาอยู่, แต่ผู้เดียว
จะช่วย, น้องรัก, ชักชิงช้า (ชนใจเอ๋ย) เป็นเพื่อนแก้ว, แวดตา,—
ในป่าเปลี่ยว
อย่าค้อนคม, ก้มหน้า, ไปทำเดยว เชนุเหตยว, พักตรา, มาพาที่ ๆ

— ราช —

๑ เมื่อนั้น นางจำแดง, แกด้งท่า, เป็นเดินหน
ค้อนคม, ก้มหน้า, ไม่พาที่ เด็ดได้, มาด้, แถ้วเดินคม ๆ

๑ พระไวยเข้าไปใกล้นาง, พดางร้องหยอก พชอดอก, เกิดที่หอ,—
ในผ้าห่ม
แม่งามพร้อม, หอมกลั่น, มาตามดม ชอพิชม, พอชน, อูราเรียม ๆ

๑ เมื่อนั้น

นางจำแดง, แกล้งทำ, เป็นอายเหนียม
 ฉนั้นชาวป่า, วาดนา, ไม่เทียบเทียม จะนั่งเจียม, ห่มเจียม, ไปตามจน
 แต่เกิดมา, ธานี, อยู่ที่ไหน ยังมี ได้, เข้าไป เฝ้าย, เฝ้ายบนถนน
 ไม่ดำอาบ, ร้างเอี่ยม, ต้องเจียมคน ชาติบัด, หรือจะปน, กับเพชรพราย
 หม่อมเชอหงส์, หรือจะหลง, ด้วยกาจาก หม่อมเหมื่อนนาก, ชมพู—
 นุท, เห็นลุดหมาย
 จะมาปน, ดังกะดี่, มัระคาย ดัก แด้ว นาย, จะมา ต่อ, ให้หลงตาม

— เจริจา —

— โลมนอก —

๑ โลมแด่นั้

ข้างเหน็บแนม, แนบชิด, ดินทลันม
 แม่ดวงแก้ว, แวดตา, อย่าปรารมภ์ จะขอชม, เชยชน, ทุกคืนวัน
 เป็นความจริง, มิ่งเมื่อย, หามิได้ จะมอบจิตต์, มอบใจ, ให้จอมขวัญ
 จะนอนม, ถอดมเกลดง, เถยงกัน จนชั่ววัน, พจะมีด้วย, ด้วยนาร
 พดางชัย, จับผ้า, ตะโบบาง ขอจูบปราง, นื่องนิด, อย่าบิดหนี
 แม่ดวงแก้ว, แวดตา, จงปรารมภ์ จะเบือนหนี, หน่วงหนัก, ชักช้าไย ฯ

— ขับ —

๑ ครานั้น วันทอง มองดูตก

เห็นดกตก ชุ่มเหง หาเกรงไม่
 นางจึงบอก ความจริง ทุกสิ่งไป นะพอไวย ขาน คอมารดา
 แม้รู้ว่า ขอไวย จะไปทัพ คักคราวณ ดกดับ เป็นหนักหนา
 ห่วงด้วย ถูกแก้ว แวดตา จังตามมา บอกเจ้า ให้เข้าใจ
 อย่าทง อดใจ นะดูรัก แม้จะอยู่ ช้านัก ก็ไม่ได้
 แด้วผาดแผดงแปลงกายกตายเป็นปีศาจ โลมได้ พระไวยมา ฯ

— รัว — โอต —

โธ้นอก —

๑ ทังถั่ว ทังถั่ว รำคาญอก น้ำตาตก พรังพราย ทังซ้ายขวา
 โอแม่วันทอง ของตุ๊กตา เคยทำ เหวมา ไฉ้มากมาย
 ตุ๊กจะแบ่ง รัวบุญ ให้แม่เจ้า แม่อย่า เฝ้า เวียนระไว ตุ๊กใจหาย
 แค้นกำสรด โศกสะท่อน เขียงอ่อนกาย เจียนจะวาย ชีพวางกตาง—

พนา ๗

— โอต —

— รัว —

๑ แด้วมา ชนม้า พาพอกพด ดินดิน คัดทุ่ง มุ่งป่า
 แดงเคียน เค็ดอนคืบ ดงดับฟ้า ยกฝ่าไปบางกระทิงพด้น ๗

— เริด —

— นิตมาน —

ฉาก ๔ ค่ายขุนแผน กับ พลายชุมพล

ขุนแผนจัดทัพ

เปิดม่านแลเห็นค่ายมีสนามหน้าค่าย

— โยนดาบ —

- ๑ เมื่อนั้น ขุนแผน พลายชุมพล คนชยัน
 รอร้าว ทพมาเกือบหัววัน ไต่ย่นเลียง ให่ถัน แต่ไกลมา ฯ

— จับ —

- ๑ รู้แน่ว่าทัพ พระหม่นไวย พอลูก ต่ใจ เป็นหนักหนา
 ช่วยกัน ปลุกเค็ก เครื่องศาตรา จุติรูปเทียน บูชาหน้าบดพตี ฯ

— สารการ —

— ร้องเชอ —

- ๑ เตชะ พระเวทย์ วิเศษดาร์ คาบพลก เครื่องอาณ เดียงอิงมี
 ขุนแผนเค็ก ข้าวดาร์ทว่านทันท ปลุกชว พอนหญ้า เป็นคนพถัน ฯ

— รว —

เจรจาจัดทัพ

— ร้องมอญดูดาว—๒ คำรับ —

- ๑ แด้วจัดแจง แต่งกาย พลายชุมพล ปลอมคน เป็นมอญใหม่ดูคมด้น
 นุ่งผ้า คาหมากรุก ของรามัญ ได้เดือ ดงยันต์ ย้อมว่านยา

คอผูก ผ้าประเจียด ของอาจารย์ โอมอ่าน เคียง ผัดหน้า
 คาคะกรุด โทนทอง ของบิดา โปกผ้า ตั๊บบั๊ม ริมขลิบทอง
 ถือหอก ตั๊ตตะโตะหะ ชะนะชัย เหมือนดั่งมิ่ง มอญใหม่—

ดูไวว่อง

ขุนแผนขี่ ดั๊หมวก ออกดำพอง ชุมพตชน กระเดียดผยอง—

นำโยธา ฯ

— ร้องพญาลำพอง —

๑ ครั้นว่าดาวประกายพฤษ์ชน กองทัพ ให้ครั้น ดันน้ำ
 (สร้อย—ปี่เป็ดกวาดเฮย ม้องเหมยงบาย ๆ กำดัด
 ยาคอเขี้ยวดัด ยาดัดเคยเฮย)

ให้รับ ยกพล พลโยธา ออกจาก ค่ายชายป่า พนาถียา
 (สร้อย ยุ่มเสียงเฮยมปรีด (ฮั) ตัดใบตัดตะโกหามตะ
 เด็ดเด ๆ อู๊ยย้าย ฉั้นจะเฮาไชย ให้คักกะปอนเฮย)

— ขกตะลุ่ม—ร่วมอญ —

ปัดม่าน

ฉาก ๕ หุ่นบางกระทิง

แตกทัพ

เชิด-เปิดม่าน-๒ ทัพปะทะกัน

— ร้องมอญจับข้าง —

๑ ครันถึงทัพหน้า ไม่รารั้ง ร้องดัง หุ่นผี ใหญ่
พลหุ่น หมุนโตด โตดเข้าไป เดียวได้ ครอบ กุดกุด

— เชิด —

พลทหารค่อยตายไปจนข้างหน้าบางตง แดเห็นตัวนายทัพยืน
อยู่ตรงกลาง

— ร่าย —

๑ เมื่อนั้น พระโอรส เห็นพลแตกหนีไป
มอญใหม่ ได้รุก มาทุกที่ ขันดี จันทรโณ โผนเข้ามา
คิดถึง คุณบิดา อาจารย์ กรพระนม โอบอ้อม พระคาถา
เรียกเคโซ ชาติไฟ ในกายา เป็นไฟไหม้ หุ่นหญ้า มาคังๆ ๑

— แต่งวิสัย —

— ร่าย —

๑ เมื่อนั้น พลายชมพดู เห็นไฟ มาใกล้ถึง
เหต่าพล หุ่นผี หุ่นอง ขันกระเดียด โตดทะตัง มาหน้าพล

หัดบิศา ภางนา เร็วกษาคูณา อ่านชา เป็นพายุ พยับฝน
พิรุณโปรยปรายเป็นสายชล คับเพลิงทอพลพระหม่นไว ๑

— รวาทำรำดาบ —

— ขับ —

๑ พระไวเห็นกงคาเป็นท่าฝน กัหัดบิศา อ่านมนตร์-
ฝนหาย น้ำแห้ง บัดเดียวใจ มธุใหญ่
ด้วยอิทธิ ฤทธิไกร —
มัทมา ๑

๑ เมื่อนน ชุมพล ชาญชัย ใจกล้า-
เห็นพระไวสันฤทธิศิครา ขัณฑ์เดี่ยว เชียวกล้า
ว่าเข้าไป ๑

— เล่นตลกเขาะเข้ย —

— ร้องมอญทำอิฐ —

ว่าเหวี่ยงๆ เข้ย เข้ย ท่านแม่ทัพ (เต๊ะเอ๋ยนายเอ๋ย) สันคำหรับแก้ว
หรือไฉน
แม่นม้อก แก้วเอง เร่งทำไป (เต๊ะเอ๋ยนายเอ๋ย) กูจะได้ดูเล่น
เป็นขวัญตา

(เอ๋ยโอดะนายเอ๋ย)

ว่าพดาง ทางหัวเราะ เขาะเข้ย (เต๊ะเอ๋ยนายเอ๋ย) ร้องเผยๆ ไยๆ
แก้วด้ายหน้า (เอ๋ยโอดะนายเอ๋ย)

เก๋ๆก๊วยๆหุ่ยซ่า (เต๊ะเฮยนายเฮย) แถวร้ายร่ำทำท่าจะโรมรัน
(เฮ้ยโอะตะนายเฮย)

— กราวรำมอญ —

— จับ —

๑ พระไวยมอญเขม้น เห็นน้องชาย ดูคล้ายๆเค็ดือบแคง—
ทุกสิ่งสรรพ
ด้วยปีกาจ สังกาย เจ้าพลายนั้น จำคัญว่า มอญใหม่—
ไม่ส่งกา
คิดแล้ว ร้องถาม หนีความพถัน เฮ้ยรามัญ แม่ทัพเมือง—
หงษา
รูปร่าง ดำอาง ตะขอตา จงบอก กูมา—
แต่ความจริง
พระสงฆ์ องค์ใด เป็นครุบา สอนวิชา มาให้—
สักกตั้ง
สู้รบ กับเรา เข้าจริงๆ จะต้องชิง อุ่นหุดบ—
ไม่พบตัว
บิดา, มารดา, เองชื่ออะไร อยู่เมืองไหน, บอกกู, ให้รู้ทั่ว
องอาจ, ประมาทใจ, ช่างไม่กลัว ใครยั่ว, ให้มึง, ยกมา ฯ

๑ ครานน^๒, ยอดชาย, พดาย^๓ ชุมพต ทำกต, พุด^๔ เพยน, เป็น^๕ หงดำ
 กุ^๖ หรือ, ชื่อด^๗ มิง, มัตรา บิดากุ, ผู้^๘ เรือง, ฤทธิ^๙ ไกร
 ชื่อด^{๑๐} มิง, แมง^{๑๑} ตะยะ, กตะ^{๑๒} ออน
 เตะ^{๑๓} : ชอ, ดอ^{๑๔} พุง, ทุก^{๑๕} กรุง^{๑๖} ไกร
 พระ^{๑๗} ครุ, กุ^{๑๘} เรือง, ฤทธิ^{๑๙} เจท
 จะ^{๒๐} มาดอง, ฝั^{๒๑} มือ^{๒๒} ไทย, ให้^{๒๓} ระอา
 ใน^{๒๔} เมือง^{๒๕} มอญ, ใคร^{๒๖} ไม่^{๒๗} รอ, ต่อ^{๒๘} ได้
 แม่^{๒๙} ไช^{๓๐} วั, ชอ^{๓๑} เมัย, แมง^{๓๒} ตะยะ
 พระ^{๓๓} ส^{๓๔} เมธ, กตะ^{๓๕} ดง, เมือง^{๓๖} หงดำ
 ใคร^{๓๗} กดำ, กุ^{๓๘} จะ^{๓๙} พัน, ไม่^{๔๐} ครัน^{๔๑} คร้าม

- เจริญแทน -

๑ พระ^๑ ไวย, ว่า^๒ เหวย, อ้าย^๓ มัตรา อย่า^๔ ไอ^๕ หัง, หวง^๖ ว่า, กุ^๗ เกรง^๘ ชาม
 คอ^๙ กุ^{๑๐} หรือ, มี^{๑๑} ชอ, ว่า^{๑๒} พดาย^{๑๓} งาม คิด^{๑๔} ตาม, มา^{๑๕} แก^{๑๖} แค้น, แทน^{๑๗} บิดา
 พอก^{๑๘}, ชอ^{๑๙} ชุน^{๒๐} แผน, แณ^{๒๑} ดะ^{๒๒} ทาน เป็น^{๒๓} อาจารย์, ดอน^{๒๔} เวท, วิ^{๒๕} เคษ^{๒๖} กดำ
 หน^{๒๗} ทาน, วน^{๒๘} ทอง, เป็น^{๒๙} มารดา จะ^{๓๐} มา^{๓๑} ษา, อ้าย^{๓๒} มอญ, ท^{๓๓} รชน

- เจริญแทน -

๑ ชุม^๑ พต, คอ^๒ บไป, อ้าย^๓ มุด้า ชุน^๔ แผน, บอ^๕ กกุ^๖ มา, แต่^๗ ตัน
 ว่า^๘ แก^๙ มี, ดก^{๑๐} ชาย, แต่^{๑๑} หน^{๑๒} คน ชอ^{๑๓} ชุม^{๑๔} พต, ดุ^{๑๕} แก^{๑๖} วั, กิริ^{๑๗} ยา
 อ^{๑๘} กคน^{๑๙} หน^{๒๐} ง, นน^{๒๑} ดุ^{๒๒} ก, คิ^{๒๓} ดแม่ มี^{๒๔} ไช^{๒๕} ดุ^{๒๖} ก, ชอง^{๒๗} แก, ดั่ง^{๒๘} เจ้า^{๒๙} ว่า
 เป็น^{๓๐} ดุ^{๓๑} ก, อ้าย^{๓๒} ช้าง^{๓๓} ด่าน, พา^{๓๔} ดา เคหา, หน^{๓๕} นอยู่, เมือง^{๓๖} ส^{๓๗} ุพ^{๓๘} รรณ
 ชน^{๓๙} อก, รุง^{๔๐} วัจ, กระ^{๔๑} ทัง^{๔๒} คาง ชม^{๔๓} อม^{๔๔} บาง, สม^{๔๕} ขอด, คด^{๔๖} คด^{๔๗} ชว^{๔๘} ญ
 ทา^{๔๙} กเอง, อาย^{๕๐} ใจ, ไม่^{๕๑} บอ^{๕๒} กกัน บิ^{๕๓} ดัน, ว่า^{๕๔} ชุน^{๕๕} แผน, เป็น^{๕๖} บิดา ะ

- ร่าย -

๑ พระไวย, ชาติใจ, ดังไฟพูน
โมโห, ฮึดฮึด, นึกมีวธา
กำตังโกรธ, โดดถถัน, เขาพันฟาด

หม่อยายมอญ, ค่อนแคะ, มุดำว่า
กายฉั่น, เต็มประดา, เป็นบ้าใจ
ชุมพุดเล้ง, เพดียงพาด, -
หาต้องไม่

ชุมพุดแย้ง, แทงกรอก, ด้วยหอกชัย
พระไวย, แถ่งดาม, ออกฉาบฉับ
เป็นประกาย, ฉายฉาบ, ดามไม้กิน
ยี่เป่า, หาเข้า, พระไวยไม่
ทงต้องช้าง, ช้าง, นกกำลัง

ตะพานไป, ไม่เข้า, เท่ากับกรีน
โถมดับ, ฉับฉาด, ดังฟาดหิน
ชุมพุดฉิน, หอกแตก, กระแทกกัง
พระหมื่นไวย, หวดดับ, เข้าให้เป้ง
ไม่เพดียงพาด, รับรอง, บ้องกัน ๆ
ถอดฉาบออก, ว่าเท่า, ทำแข็งขัน
ว่าดามเดิน, แผ่นฉิน, เข้าชิงชัย ๆ

๑ ชุมพุด, คืดพุดาง, ฉางหอก
พระไวยเห็น, แผ่นโชน, โจนมาพด้น

- สระหม่า -

- ร่าย -

๑ ชุมพุด, ฉางดาม, ให่หุ่ฉก
พระไวย, ฉางดามพด้น, ทันโต

มอเป่า, เดินมา, หาเข้าไม่
จดหมัด, เข้าไป, ไม่ย่อท้อ ๆ

- เจ้าเซ็น -

แทรกตลกขกมวย - แล้วพระไวยกับพลายชุมพลชกกัน

- ร่าย -

๑ ชุมพุดอยู่, ช้างโต, พระไวยทบ

ชุมพุดเหลอ, ทจจะรับ, ร้อง -

เรียกพอ

เร็ว ๆ, รับมา, ออย่ารารอ

เขาค้นคอ, คัวเข้า, มาเกิดไวย ๆ

๔ ๒
๑ เมื่อนั้น

กฤษณ์, มั่นให้ตาย, อ้ายหัวชะโมย
 ฅวยฟ้าพน, วงรา, ทำแข็งขัน
 ตายแน่แท้, ครวง, เป็นทก
 ขุนแผน ตะท่า, จำดัดไต่
 หมุนผลึก, น้องชาย, พลายชุมพต

ขุนแผนร้อง, ว่าจับมั่น, ให้มั่น -

โหวย

มั่นทำบาย, ศรีมาตา, แด้วคำก
 กฤษณะ, กฤษณ์, เหมือนหันหม
 แด้ว, เห็นขอไวย, ใต้อยู่บน
 พระไวยเห็น, ตกใจ, เอะกู่บน
 เกตุออกถน, วงถน, หนามมา ฯ

- ทัพแตก - ต่างวิ่งกันสับสน -

